

Kerven in een rots

Opstellen over Nederlandse taalkunde, letterkunde en cultuur,
aangeboden aan Jan W. de Vries bij zijn afscheid als
hoogleraar Dutch Studies aan de Universiteit Leiden

Onder redactie van
Berry Dongelmans
Josien Lalleman
Olf Praamstra

SNL Leiden
2001

[pp. 107-119]

TERUG NAAR *WANT* EN *OMDAT*

Arie Verhagen

1. *Want* versus *omdat*

In het feestnummer van *De nieuwe taalgids* ter ere van C.F.P. Stutterheim publiceerde Jan de Vries zijn eerste artikel (De Vries 1971): een korte, maar klassiek geworden bijdrage over de twee meest algemene causale voegwoorden in het Nederlands, *want* en *omdat*. Het begint met de vraag 'onder- of nevenschikking?', want daarover bestond geen eenstemmigheid onder de toenmalige grammatici van het Nederlands, met name niet ten aanzien van *want*.¹ In de loop van zijn betoog verschuift De Vries de aandacht echter, namelijk van de vraag over een mogelijk structureel verschil naar de vraag over een verschil in functie. Het heeft er iets van weg dat De Vries de vraag 'onder- of nevenschikking?' eigenlijk een verkeerde vraag vindt, al zegt hij dat niet met zoveel woorden.

Over het functionele verschil tussen *want* en *omdat* is sindsdien heel wat te doen geweest, en zelf heb ik recentelijk ook nog een duit in het zakje gedaan (Verhagen 2000:16-20). De Vries deed een echte taalkundige ontdekking. De destijds kersverse taalhandelingstheorie² had hier een directe toepassing in het Nederlands. Terwijl de zaken in het Engels helemaal niet zo duidelijk lagen, kon je voor het Nederlands een eenvoudig verband aantonen: de zin die door *want* wordt ingeleid, geeft een rechtvaardigingsgrond voor de *speech act* die met het eerste lid van de *want*-verbinding wordt uitgevoerd, terwijl een *omdat*-zin een reden of oorzaak aanduidt van het in de eerste zin beschreven gebeuren (De Vries 1971:419). Met dit functionele verschil laat zich direct het volgende contrast verklaren:

-
- 1 De door *want* verbonden groepen hoeven bijvoorbeeld niet een gelijkwaardige grammaticale status te hebben (het eerste lid kan bijvoorbeeld een vraagzin zijn, terwijl het tweede lid een mededeling is; vgl. (3) en (4) hierna), en er is geen samentrekking mogelijk in het tweede lid (**Hij keek niet uit, want stak zomaar de straat over*)
  - 2 Toen ik het artikel nalas kwam ik erachter dat De Vries, hoewel hij wel de Engelse term *speech act* gebruikt (p. 419), niet naar Searle (1969) verwijst. Wellicht is dit een indicatie dat dit begrip destijds reeds in het algemene taalkundige gedachtegoed was opgenomen, al vind ik dat achteraf gezien wel erg snel.

- (1) We hebben onze afslag gemist, want dit is de volgende al.
- (2) "We hebben onze afslag gemist, omdat dit de volgende al is.

Het verband tussen de zinnen in (1) kan alleen maar geparafraseerd worden als 'Ik doe deze bewering [=taalhandeling] op grond van de volgende overweging', en dat is wat *want* aangeeft; *omdat* kan dit niet aangeven: zin (2) lijkt te betekenen dat het *feit* dat we de afslag gemist hebben veroorzaakt wordt door het feit dat we al bij de volgende zijn, wat natuurlijk onzin is: *omdat* legt een oorzakelijk verband tussen de situaties die met de zinnen beschreven worden, *want* daarentegen tussen de taalhandelingen die ermee uitgevoerd worden. Daarom kan de eerste zin van een *want*-verbinding ook een vraag (zie (3)) of een bevel (zie (4)) zijn: dan rechtvaardigt de tweede zin gewoon de uitvoering van die taaldaden; *omdat* is dan niet mogelijk, omdat het uitvoeren van een taalhandeling geen situatie is die door een andere situatie veroorzaakt wordt.

- (3) Hoe laat kom je thuis? Want ik wil op tijd aan tafel.
- (4) Geef die tang eens aan, want die spijker zit nogal vast.

Als we de taalhandeling zelf expliciet *benoemen*, kan *omdat* wel gebruikt worden (al is dit zeker niet de standaard-manier om dit verband onder woorden te brengen):

- (5) We hebben onze afslag gemist. Ik beweer dit omdat dit de volgende al is.
- (6) Hoe laat kom je thuis? Ik vraag dit omdat ik op tijd aan tafel wil.
- (7) Geef die tang eens aan. Ik verzoek dit omdat die spijker nogal vast zit.

Soms, wellicht zelfs vaak, kan een causaal verband tussen twee zinnen net zo makkelijk op het niveau van de ermee uitgevoerde taalhandeling gelegd worden als op het niveau van de beschreven gebeurtenissen; bijvoorbeeld:

- (8) De straten zijn nat, want het heeft geregend.
- (9) De straten zijn nat, omdat het geregend heeft.

Het zijn dit soort zinnen waarin het kan lijken alsof er inhoudelijk geen verschil tussen de twee soorten verbindingen is, en dus alsof er alleen maar een structureel verschil is (het ene voegwoord 'regeert' hoofdzinsvolgorde, en het ander bijzinsvolgorde).

Met zijn verschuiving van de aandacht naar het functionele verschil heeft De Vries een trend gezet. Verschillende auteurs hebben meer of minder afwijkende voorstellen gedaan

om het te karakteriseren (voor enkele verwijzingen zie Verhagen 2000:26, noot 9); daarbij wordt het syntactische verschil met enige regelmaat wel opgemerkt, maar dan niet verder geanalyseerd, alsof dat zelf niet een functioneel verschil is, en ‘alleen maar’ structureel. In deze bijdrage wil ik laten zien dat het syntactische verschil in wezen óók een functioneel verschil is, alleen dan meer op het vlak van tekststructuur dan op het vlak van de inhoud (taalhandeling of gebeuren motiveren).

2. *Hypotaxis als gegrammaticaliseerd tekstverband*

Als uitgangspunt neem ik de gedachte van Matthiessen & Thompson (1988) dat grammaticale zinsverbindingen die geen complement-constructies of beperkende bijvoeglijke zinnen zijn, in feite gegrammaticaliseerde tekstrelaties vormen. Tussen tekstdelen van allerlei aard en omvang, bijvoorbeeld twee alinea's of twee paragrafen, kunnen allerlei soorten van samenhang bestaan. Eén of ander soort samenhangrelatie is noodzakelijk, omdat de tekst anders niet coherent is, dus eigenlijk geen tekst: als je als lezer interpretatief geen verband legt tussen twee zinnen zoals in (10), dan komt dat erop neer dat je ze samen niet als één tekst leest:

(10) Hij ging vroeg weg. Hij wilde per se op tijd thuis zijn.

Het interpretatieve verband tussen de zinnen is ook in die zin een eigenschap van de tekst en niet van de zinnen zelf, dat het méér inhoudt dan de optelsom van de interpretaties van de zinnen op zich. Op zich leggen de inhoud van de twee zinnen in (10) op geen enkele manier vast dat de een causaal iets met de ander te maken heeft. Vandaar dat de definitie van een ‘retorische relatie’ (Matthiessen & Thompson 1988) of ‘coherentierelatie’ (Sanders, Spooren & Noordman 1992) inhoudt dat het een aspect van tekstbetekenis is dat *niet* in termen van de betekenis van de segmenten op zich beschreven kan worden. Zoals dit geval demonstreert, hóeft een coherentierelatie op geen enkele manier linguïstisch gemarkeerd te zijn; een verstandige lezer kan zo ook wel afleiden dat de tweede zin wel eens het motief voor de handeling in de eerste zin zou kunnen beschrijven. Maar er bestaan wel linguïstische middelen waarmee taalgebruikers een indicatie over de aard van de coherentierelatie kunnen geven; daarmee kunnen ze dus de interpretatie van de coherentierelatie inperken, en zo de interpretatieve taak van de lezer verlichten. Je kunt bijvoorbeeld een bijwoord (zoals *namelijk*) in de zin zetten. Het idee van Matthiessen & Thompson (1988) komt er nu in de kern op neer dat een specifieke klasse van dit soort

linguïstische indicaties van coherentie wordt gevormd door voegwoorden, zoals *want* in (11)³:

(11) Hij ging vroeg weg. Want hij wilde per se op tijd thuis zijn.

De gedachte is dan dus dat de voegwoordconstructie een 'gegrammaticaliseerde' coherentierelatie is. Er is een conceptueel verschijnsel (coherentie) dat kan bestaan zonder dat het linguïstisch gemarkeerd is, maar bepaalde taalelementen hebben zich tot conventionele middelen ontwikkeld waarmee taalgebruikers bepaalde aspecten ervan kunnen 'be-tekenen'.

In deze benadering is er inhoudelijk geen principieel verschil tussen wat traditioneel enerzijds 'nevenschikking' en anderzijds 'onderschikking' wordt genoemd. Niet alleen een 'nevenschikkend' voegwoord zoals *want* is een indicator van een coherentierelatie, een 'onderschikkend' voegwoord zoals *omdat* vervult precies dezelfde rol (met, natuurlijk, een andere betekenis, in de lijn van het bovenstaande). Een eerste grond daarvoor is dat er weinig principieel verschil lijkt te zijn tussen (11) en de formulering met 'onderschikking' in (12):

(12) Hij ging vroeg weg, omdat hij per se op tijd thuis wilde zijn.

Verder is er ook alles voor deze aanpak te zeggen in het licht van functionele overeenkomsten tussen de voegwoorden *omdat* en *doordat* enerzijds en de evidente aanduidingen van tekstverbanden *daarom* en *daardoor*; als de voegwoorden niet gezien zouden worden als markeerders van coherentierelaties, op tekstniveau dus, zouden deze generalisaties moeilijk te formuleren zijn. Maar met dat al dringt zich wel steeds sterker de vraag op: Wat is dan nog de rol van het syntactische verschil tussen nevenschikking en onderschikking? Is da dan in wezen willekeurig? Ten aanzien van een taal als het Engels zouden overweginger als deze eventueel tot de gedachte kunnen leiden dat voor dit soort zinsverbindingen he hele onderscheid maar afgeschaft moet worden, maar voor het Nederlands, met het evident verschil in woordvolgorde tussen 'hoofdzinnen' en 'bijzinnen', is het a priori duidelijk da

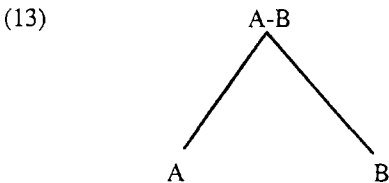
---

3 Ik noteer tussen deze zinnen een punt omdat dit leesteken zelf geen aanwijzing geeft omtrent de hiërarchische structuur van de relaties tussen de zinnen (Verhagen 1991; Onrust [e.a.] 1993, hoofdstuk 8). Dat deze vorm van interpunctie ook bij het nevenschikkende voegwoord *want* tamelijk normaal is, kan ook geconcludeerd worden uit de frequentie ervan: van de 14.002 keer dat *want*, bijvoorbeeld, in 1995 voorkwam in *de Volkskrant*, was het 3757 keer (d.i. 27%) na een met een punt afgesloten zin.

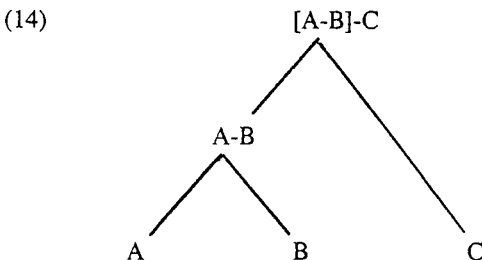
die optie, zwak uitgedrukt, niet aantrekkelijk is

3 *Byzinsvolgorde en tekststructuur continuatieve zinnen*

Het voorstel dat ik wil doen komt erop neer dat het syntactische verschil niets te maken heeft met de *inhoud* van de relatie tussen twee tekstsegmenten, maar wel met de structurele organisatie van een tekst. Stel dat een tekst lineair gezien bestaat uit drie zinnen A, B en C, en dat elke binnenkomende zin van een tekst aan de bestaande tekstrepresentatie vastgehecht moet worden aan de 'rechterkant' daarvan. Als A en B verwerkt zijn kunnen we de structuur van de tekstrepresentatie voorstellen als een eenvoudige boom

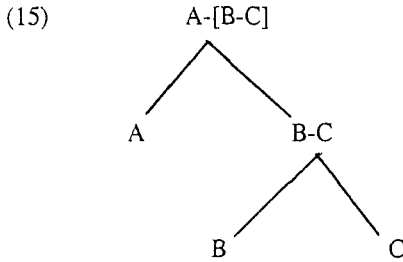

Het gevolg van het aanhechten van B aan A is dat A op zich niet meer beschikbaar is om een coherentierelatie aan te gaan met een op B volgend element C, intuïtief kunnen we ons dit zo voorstellen dat na verwerking van B alleen de knoop [A-B] en de knoop B voldoende geactiveerd zijn om er zonder speciale maatregelen nieuwe informatie aan toe te voegen⁴. Als C binnenkomt, zijn er theoretisch dus twee mogelijke manieren om die zin in de tekstrepresentatie te integreren

---

4 Zie Schilperoord (1996), waar, in de context van een analyse van taalproductie, een precieze theoretische uiteenzetting van een en ander in termen van 'verspreidende activatie' wordt gegeven

Wat in ieder geval niet kan zonder speciale maatregelen is C verbinden met A; anders gezegd: het samennemen van de elementen A en B maakt A in beginsel ontoegankelijk voor een directe relatie met een op B volgend element C (A wordt ‘afgesloten’). Maar wel zijn alle knopen aan de ‘rechterkant’ van de structuur-in-opbouw in beginsel beschikbaar voor aanhechting van een nieuw element. In feite is dit een veel algemener aspect van de interpretatie van structuur, dat bijvoorbeeld ook binnen zinnen te vinden is: in *Hij zocht iemand met een zaklamp* kan de bepaling *met een zaklamp* betrokken worden op alleen *iemand* of op *iemand zoeken* (maar nooit alleen op het subject: *De gids zocht iets met de zaklamp* kan niet betekenen dat de gids die de zaklamp had iets zocht). In de praktijk maakt de inhoud van de te verbinden elementen een van de twee lezingen meestal veel plausibeler dan de andere; vergelijk *Hij zocht iets met een zaklamp* tegenover *Hij vroeg om iemand met een zaklamp*. Maar in ieder geval is duidelijk dat aanhechting op verschillende niveaus mogelijk is, zolang het maar een knoop aan de rechterkant betreft.

De opbouw van een rechtsvertakkende structuur van het type (15) is in overeenstemming met de verwerkingsstrategie die in de psycholinguïstiek bekend staat als *late closure*, grofweg: ‘hecht een nieuw binnenkomend element zo mogelijk aan het laatst verwerkte element’ (‘sluit een element zo laat mogelijk af’). Die strategie is ervoor verantwoordelijk dat in *Hij zocht iemand met een zaklamp* de bepaling vaak primair gelezen wordt als behorend bij *iemand*.

Ook op tekstniveau doen zich dergelijke opties en beperkingen gelden. Neem een simpel stukje van drie zinnen zoals in (16):

- (16) Eerst waren er alleen zebra’s. Toen kwamen er ook een paar olifanten aan. Ze hadden ons niet in de gaten.

Het is in ieder geval onmogelijk om *Ze* alleen terug te laten slaan op *zebra’s* in de eerste zin. De eerste lezing van zo’n tekstje houdt wellicht in dat de laatste zin alleen op de voorlaatste betrokken wordt, als gevolg van de *late closure*-strategie, maar echt verplicht

is dat niet. Zeker met een bepaalde toevoeging wordt een lezing waarin de derde zin op de inhoud van de eerste twee gezamenlijk betrokken wordt, en *Ze* dus verwijst naar 'de zebra's en de olifanten', plausibeler:

- (17) Eerst waren er alleen zebra's. Toen kwamen er ook een paar olifanten aan. Ze hadden ons geen van alle in de gaten.

Het is op dit punt dat we een verband kunnen leggen met het woordvolgorde-verschil dat bekend staat als 'hoofdzinsvolgorde' versus 'bijzinsvolgorde' (persoonsvorm vooraan of achteraan). Ik wil dit eerst illustreren aan de hand van het probleem van de functionele karakterisering van zogeheten continuatieve bijzinnen, zoals (18):

- (18) De 71-jarige ere-voorzitter bleek behartigenswaardige dingen te zeggen te hebben, die prompt een plaats vonden in de avondbladen.

Relatieve zinnen als deze zijn overduidelijk tegenvoorbeelden tegen de opvatting dat een bijzin een zin is die een zinsdeelfunctie vervult binnen, of een constituent is van, een andere zin; de relatieve zin in (18) beschrijft zelfs een gebeuren dat plaatsvindt *na* dat van de eerste deelzin, en moet er ook per se achter staan (zie Daalder 1989 en Verhagen 1992 voor verdere discussie). Wat (18) gemeen heeft met 'echte' bijzinnen lijkt alleen het vormelijke kenmerk van de plaats van de persoonsvorm te zijn. Ze worden dan ook wel, afhankelijk van het perspectief dat men inneemt, 'bijzinnen met de functie van een hoofdzin' of 'hoofdzinnen met de vorm van een bijzin' genoemd. In beide gevallen wordt dat ondersteund door de observatie dat (18) functioneel equivalent lijkt met een juxtapositie van hoofdzinnen, zoals in (19):

- (19) De 71-jarige ere-voorzitter bleek behartigenswaardige dingen te zeggen te hebben; die vonden prompt een plaats in de avondbladen.

In het licht van de zojuist weergegeven gedachtegang over de opbouw van tekststructuur is het echter opmerkelijk dat in dit soort vergelijkingen telkens maar twee verbonden zinnen aan de orde zijn. Er is daardoor niet echt sprake van een beschouwing van mogelijke *tekst*verbanden. De 'tekst' die aan de tweede zin in (19) voorafgaat bestaat uit precies één zin, zodat eventuele verschillende manieren van aanhechting van de laatste zin aan de tekststructuur niet in beeld komen: omdat de context uit niet meer dan één zin bestaat heeft de tekstrepresentatie nog helemaal geen structuur. Als we nu kijken hoe relaties gelegd kunnen worden in contexten die uit meer dan één zin bestaan, dan wordt het verschil tussen

zinnen met vooropstaande, en zinnen met achteropstaande persoonsvormen snel duidelijk:

- (20) De nieuwe partijsecretaris deed nogal wat verrassende uitspraken. Ook de 71-jarige ere-voorzitter bleek behartigenswaardige dingen te zeggen te hebben. Die vonden prompt allemaal een plaats in de avondbladen.
- (21) De nieuwe partijsecretaris deed nogal wat verrassende uitspraken. Ook de 71-jarige ere-voorzitter bleek behartigenswaardige dingen te zeggen te hebben, die prompt allemaal een plaats vonden in de avondbladen.

In (21) is het volkomen duidelijk dat alleen van de uitspraken van de 71-jarige ere-voorzitter geclaimd wordt dat ze in de avondbladen verschenen. Als gevolg van de eerder genoemde *late closure*-strategie houdt de voorkeurslezing van (20) wellicht ook in dat *Die* op *behartigenswaardige dingen* betrokken wordt, maar verplicht is dat niet. Het verschil wordt goed duidelijk als we zinnen met enkelvoudige objecten bezien, bijvoorbeeld:

- (22) De nieuwe partijsecretaris deed een verrassende uitspraak. Ook de 71-jarige ere-voorzitter maakte een behartigenswaardige opmerking. Die vonden prompt allebei een plaats in de avondbladen.
- (23) De nieuwe partijsecretaris deed een verrassende uitspraak. *Ook de 71-jarige ere-voorzitter maakte een behartigenswaardige opmerking, die prompt allebei een plaats vonden in de avondbladen.

Wat we nu kunnen zeggen is dat de zogeheten bijzinsvolgorde (persoonsvorm achteraan) gezien kan worden als een grammaticalisering van de *late closure*-strategie op tekstniveau: ook als zin C in een reeks zinnen A-B-C een 'functionele hoofdzin' is – een evidente continuatieve zin, die een gebeuren beschrijft dat volgt op dat van zin B – brengt de bijzinsvolgorde van C met zich mee dat de zin alleen maar samengenomen kan worden met B, en niet aangehecht kan worden aan een hogere knoop in de tekststructuur; alleen [A-[B-C]] is mogelijk en [[A-B]-C] is uitgesloten, terwijl bij een hoofdzinsvolgorde van C beide structureringen in beginsel beschikbaar zijn.

De consequentie hiervan is dat in de vorm-inhoud-systematiek van het Nederlands de begrippen 'bijzin' en 'hoofdzin' niet gekarakteriseerd moeten worden in termen van de relatie tussen de beschreven situaties of van hun zinsdeelstatus, maar in termen van aanwijzingen voor de opbouw van tekststructuur. De hoofdzinsvolgorde legt geen beperking op aan het niveau van aanhechting van de zin in de op dat punt beschikbare tekstrepresentatie, en de bijzinsvolgorde doet dat wel: de zin kan niet aan een hogere knoop gehecht worden dan die van het laatst verwerkte tekstsegment, of de betrokken zin nu

(functioneel) een zinsdeel of (structureel) een constituent van een andere zin is, of niet, zoals bij continuatieve zinnen ⁵

4 *Byzinsvolgorde en tekststructuur causale zinnen*

Ten aanzien van causaal verbonden zinnen kan nu een geheel analoge redenering gevolgd worden. Ik roep allereerst in herinnering dat het *paren* zijn als (8)/(9) en (11)/(12) die aanleiding geven tot de gedachte dat het functioneel weinig of niets uitmaakt of een causaal verband nu onderschikkend of nevenschikkend geformuleerd wordt

- (8) De straten zijn nat, want het heeft geregend
 (9) De straten zijn nat, omdat het geregend heeft
- (11) Hij ging vroeg weg. Want hij wilde per se op tijd thuis zijn
 (12) Hij ging vroeg weg, omdat hij per se op tijd thuis wilde zijn

Net zoals bij de observatie van de vermeende functionele equivalentie van continuatieve bijzinnen en hoofdzinnen (voorbeeld (19)), bestaat de 'tekst' voorafgaande aan de causale zin ook in dit soort paren uit precies één zin, zodat eventuele verschillende manieren van aanhechting van de laatste zin aan de tekststructuur weer niet in beeld komen. Ook hier moeten we dus kijken hoe relaties gelegd kunnen worden in contexten die uit meer dan twee segmenten bestaan. Beschouw nu het volgende voorbeeld, dat met kleine aanpassingen is overgenomen uit een pleidooi van een advocaat ⁶

- (24) - getuigeverklaring X mag niet in de beschouwingen betrokken worden
 - verder moeten de stukken Y en Z uit het dossier verwijderd worden
 - vroegere veroordelingen mogen in de lopende zaak nu eenmaal geen rol spelen

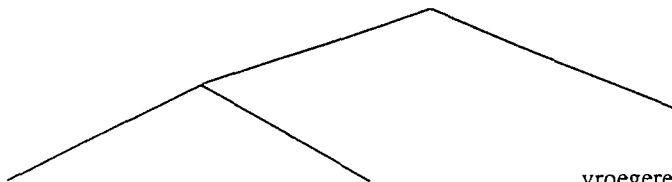
---

5 Als een zin met byzinsvolgorde A functioneel en/of structureel een deel is van een andere zin B (in technische termen als A 'echt bevat' is in B), is dat natuurlijk ook al een reden waarom A niet aan een hogere tekst-knoop dan die van B kan worden aangehecht, we hebben het dan dus over bijzinnen zoals *Wanneer Piet er is (moet je even een seuntje geven)*, en (*De eerste aio's die aangesteld werden (hadden nog een studie oude-stijl gedaan)*). Dat de byzinsvolgorde hierbij 'past', is dus niet verwonderlijk, maar omgekeerd betekent 'persoonsvorm achteraan' niet dat de zin 'echt bevat' moet zijn in een andere, we hebben te maken met een eenzijdige implicatie en niet met een equivalentie.

6 Om interferentie met interpunctie te voorkomen (vgl. noot 3) zet ik hier de afzonderlijke zinnen zonder leestekens onder elkaar.

Het is mogelijk om de derde zin van (24) (over vroegere veroordelingen) op te vatten als een argument bij de twee voorafgaande zinnen gezamenlijk, en dus globaal de volgende structuur aan de tekst toe te kennen (vgl. structuur (14) hierboven):

(25)

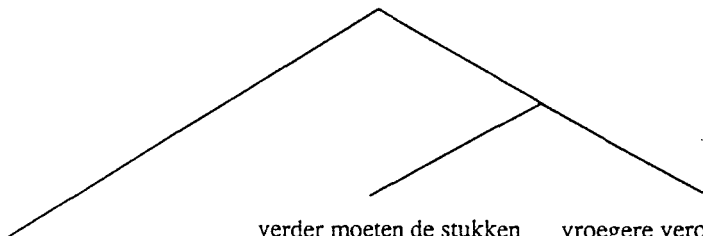
Getuigeverklaring X mag
niet in de beschouwingen
betrokken worden

verder moeten de stukken
Y en Z uit het dossier ver-
wijderd worden

vroegere veroordelingen
mogen in de lopende zaak
nu eenmaal geen rol spelen

Grammaticaal gezien hebben we hier slechts te maken met drie gejuxtaponeerde hoofdzinnen; het is op zichzelf dan ook denkbaar dat de derde zin alleen maar wordt opgevat als een argument bij de tweede, waarmee dus de volgende hiërarchische structuur aan de tekst toegekend zou worden (vgl. structuur (15)):

(26)

Getuige verklaring X mag
niet in de beschouwingen
betrokken worden

verder moeten de stukken
Y en Z uit het dossier
verwijderd worden

vroegere veroordelingen mogen
in de lopende zaak nu eenmaal
eenmaal geen rol spelen

Wat gebeurt er nu met dit structurele aspect van de interpretatie als we de inhoud van het verband (de causale relatie) markeren met behulp van *want*, zoals in (27)?

- (27) - getuigeverklaring X mag niet in de beschouwingen betrokken worden
- verder moeten de stukken Y en Z uit het dossier verwijderd worden
- want vroegere veroordelingen mogen in de lopende zaak nu eenmaal geen rol spelen

We kunnen vaststellen dat de derde zin nog steeds kan gelden als een argument voor beide voorafgaande zinnen gezamenlijk, dus dat we structuur (25) kunnen toekennen (naast, natuurlijk, structuur (26)). Maar dat is niet meer zo als we de relatie markeren met behulp van *omdat*:

- (28) - getuigeverklaring X mag niet in de beschouwingen betrokken worden
 - verder moeten de stukken Y en Z uit het dossier verwijderd worden
 - omdat vroegere veroordelingen in de lopende zaak nu eenmaal geen rol mogen spelen

Nu kan de derde zin alleen nog maar de reden aanduiden waarom de stukken Y en Z verwijderd moeten worden (alleen structuur (26) is nu nog mogelijk). In geschreven teksten kan dit mede aangegeven worden door de interpunctie; een interpunctie als in (29) kan wel goed met *want* (en dat woord kan dan ook 'slaan op' een groter fragment dan alleen de direct voorafgaande zin) en niet met *omdat*, waarbij we geen punt (kunnen) zetten, maar een komma zoals in (28), of helemaal geen leesteken:

- (29) Getuigeverklaring X mag niet in de beschouwingen betrokken worden. Verder moeten de stukken Y en Z uit het dossier verwijderd worden. Want vroegere veroordelingen mogen in de lopende zaak nu eenmaal geen rol spelen.
- (30) Getuigeverklaring X mag niet in de beschouwingen betrokken worden. Verder moeten de stukken Y en Z uit het dossier verwijderd worden, omdat vroegere veroordelingen in de lopende zaak nu eenmaal geen rol mogen spelen.

Het gebruik van een zin met bijzinsvolgorde (ingeleid met *omdat*), heeft dus ook hier tot gevolg dat de betrokken zin in de tekstrepresentatie-in-opbouw niet gehecht kan worden aan een 'hogere' knoop dan die van de laatst verwerkte (hoofd)zin, terwijl een dergelijke beperking niet geldt bij het gebruik van *want*. Gezien de parallel met het verschil tussen continuatieve zinnen en hoofdzinnen is duidelijk dat we hier niet te maken hebben met een contrast dat specifiek is voor deze voegwoorden, maar met een contrast tussen twee constructie-typen, persoonsvorm-vooraan of persoonsvorm-achteraan.

Hetzelfde contrast is dan ook aanwezig in causale zinsverbindingen waarbij het geen voegwoorden zijn die de causaliteit markeren, maar bijvoorbeeld bijwoorden. De parallel van het stel voorbeelden (31)/(32) met eerdere gevallen zal intussen geen toelichting meer behoeven:

- (31) 's Ochtends stormde het hard; daardoor kwamen veel mensen te laat op hun werk.
 (32) 's Ochtends stormde het hard, waardoor veel mensen te laat op hun werk kwamen.

Bekijken we ook dit soort gevallen in een context met meer dan één zin, dan zien we weer hetzelfde patroon. De zin met de bijzinsvolgorde, in (34), presenteert het te-laat-komen als het gevolg van niets anders dan de storm, terwijl het in (33) ook een gevolg kan zijn van de ijzel en de storm samen:

- (33) Het had die nacht geijzeld; 's ochtends stormde het hard; daardoor kwamen veel mensen te laat op hun werk.
 (34) Het had die nacht geijzeld; 's ochtends stormde het hard, waardoor veel mensen te laat op hun werk kwamen.

5. Conclusie

In het moderne (geschreven) Nederlands⁷ is er sprake van een conventionele vaste associatie van *want* en *omdat* met verschillende constructietypen. De functie van die constructietypen betreft de opbouw van de tekststructuur: wat we gewend zijn de bijzinsvolgorde te noemen legt, anders dan de hoofdzinsvolgorde, een beperking op aan het niveau van aanhechting van de betrokken zin in de tekstrepresentatie-in-opbouw; het is op te vatten als een grammaticalisering van *late closure*. We moeten niet zeggen dat *want* en *omdat* enerzijds functioneel van elkaar verschillen – zoals aangetoond door De Vries – en anderzijds formeel, maar dat ze twee *verschillende soorten functies* in zich verenigen, die beide relevant zijn voor het opbouwen van een tekstrepresentatie: ze geven zowel informatie over de inhoud van de te leggen relaties, als over de mogelijke tekstsegmenten waarop de zinnen betrokken kunnen worden.

---

7 Het is een interessante onderzoeksvraag wat precies de condities zijn waaronder in gesproken Nederlands *omdat* met hoofdzinsvolgorde voorkomt, zoals in de volgende geattesteerde gevallen: *Ik wilde graag naar Groningen, omdat Groningen was LEUK!; ...maar op straat was bijna niks te doen, omdat ze hadden geen sneeuw geruimd ....* In ieder geval is er geen *noodzakelijke* een-op-eenrelatie tussen de inhoud van de door een voegwoord aangeduide relatie en de woordvolgorde van de betrokken zin: het voegwoord *aangezien* komt inhoudelijk sterk overeen met *want* (Van Belle 1989; Verhagen 2000:19), maar is geassocieerd met 'bijzinsvolgorde'.

BIBLIOGRAFIE

- BELLE, W. VAN, 1989, 'Want, omdat en aangezien. Een argumentatieve analyse', in: *Leuvense bijdragen* 78, p. 435-456.
- DAALDER, SASKIA, 1989, 'Continuative relative clauses;', in: Norbert Reiter (ed.), *Sprechen und Hören. Akten des 23. Linguistischen Kolloquiums*. Tübingen, p. 195-207.
- MATTHIESSEN, CHRISTIAN & SANDRA A. THOMPSON, 1988, 'The structure of discourse and 'subordination'', in: John Haiman & Sandra A. Thompson (eds.), *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam [etc.], p. 275-329.
- ONRUST, MARGREET, ARIE VERHAGEN & ROB DOEVE, 1993, *Formuleren*. Houten.
- SANDERS, TED, WILBERT SPOOREN & LEO NOORDMAN, 1992, 'Toward a taxonomy of coherence relations', in: *Discourse processes* 15, p. 1-35.
- SCHILPEROORD, JOOST, 1996, *It's about time. Temporal aspects of cognitive processes in text production*. Amsterdam [etc.].
- SEARLE, JOHN R., 1969, *Speech acts*. Cambridge.
- VERHAGEN, ARIE, 1991, 'Oud en nieuw in interpunctie', in: J. Noordegraaf & R. Zemel (red.), *Accidentia. Taal- en letteroefeningen voor Jan Knol*. Amsterdam, p. 77-86.
- VERHAGEN, ARIE, 1992, 'Patroonsplitsing en zinsstructuur', in: Hans Bennis & Jan W. de Vries (red.), *De Binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*. Dordrecht, p. 373-382.
- VERHAGEN, ARIE, 1997, 'Tekstsegmentatie, onderschikking en subjectiviteit', in: *Gramma/TTT 5* (1996), p. 249-268, 269-275.
- VERHAGEN, ARIE, 2000, *Achter het Nederlands. Over interacties tussen taal en achtergrondcognitie*. Leiden. Oratie Universiteit Leiden.
- VRIES, JAN DE, 1971, 'Want en omdat', in: *De nieuwe taalgids* 64, p. 421-427.